

УЙҒЫСЫЗ ТҮНЛЕР

Повесть

Сиз Гүлзар Қарақалпақова хаққында, бәлким, билмейтуғын шығарсыз. Билиўге арзыйды. Ол орта бойлы, айдай ақ жүзине сәл сүйирлеў қобаға мурны жарасқан, бийдай рең шашын бир бурым етип желкесине таслаған, бир көзи жасалмалы, жигирма жаслардың шамасындағы рус қызы. Медсестра...

Жоқ, абзалы, сиз оның өз әңгимесин оқың.

* * *

...Детдом тўралы түсинигиңиз болса керек. Хәтте хәзирге шекем, биреўлер асығыслы түрде шырпа-шырп аўқатланып атырса, "қарай ғой, мисли детдомның баласындай" деп дәллеклейди. Бул дәллек емес, шынлыққа сүйенип айтылған гәп.

Урыс ўақтында, урыстан соңғы дәслепки жылларда да детдомда жасаў хәзиргидей емес еди. Асықпай кәмине келтирип аўқатланыў қайда? Күшли балалар өзлериникин тўесип, әзиректикине бас салатуғын еди. Сол ушын сылбырақ болмаў керек. Шала-пала шайнап мәжбүрий түрде өрли-ғурлы жутасаң. Тамақтан өтсе өзиндики.

Балалардың көбиси детдомнан кеткенди жақсы көретуғын еди. Буған мүмкиншилик те болып турды. Ара-тура бийтаныс ата-аналар келип ишимизден биреўлерди "балам-балам" деп әкетеди.

...Мен соң билдим, олар бийперзент ата-аналар екен. Жетимлерден бала қылыў ушын асыраўға алады екен...

Детдомнан бас пүкил кеткен балаларды көшелерде ушыратып қала қойсаң, аўзынның сўы қурып хәўесиң келеди. Себеби, жақында ғана сениң менен бирге жүрген баланың я қыздың қолынан ағасы ямаса анасы жетелеп барады, екинши қолында мороженое болады. Ямаса, әлле қандай әжайып қуўыршақты қолтықлап өтеди. Гейпаралары кешеги сениң менен отырғанын умытып:

— Анаған қара, нан сорап тұрыпты...— деп, қолынан жетелеген ағасына я анасына сени көрсетип ермеклейди. Онысы менен турмай

"машшеў, мениң шокаладым бар, қуўыршағыма қара..." деп көзиңди қызықтырады. Езиўи жыйналмай күлип, ишиде от жағып кетеди.

Бир жола Вера деген қызды анасы ертип келди. Вера буннан бир ай илгери ғана мениң менен бир столда отырып аўқатланатуғын еди. Түнде бир кроватта жататуғын едик. Қарасам, кийимлери өзгерип кеткен. Қардай ақ жипектен көйлек кийип, шашына ақ жипектен лента тағыпты. Мисли ақ гүбелек болған. Қолында резинка қояны бар... Хәммениң хәўеси кетти.

Анасы Вераны бизлерге қосып:

— Азмаз ойнап маўқыңды баса ғой, қызым, — деп өзи тәрбияшылар отыратуғын бөлмеге кирди.

— Ойнадық. Вераның резинка қоянын алма гезек үрлеп ойнадық. Соның арасында балалардың биреўи оның қоянын, алып қашпасын ба? Вера "Апа!!" деп бақырып жиберди. Жердиң астынан зонқ еткендей, апасы пайда болды да, қашып баратырған баланың изинен апыр-топыр жуўырып жетип, Веранын қоянын әкелип берди. Вераның усти-басы шаң болып қалған еди, қақты. Көзлериниң жасын өзиниң сүттей аппақ шаршысы менен сыпырып, маңлайынан шорп-шорт сүиди де, мойнына отырғызып, кетип қалды. Вера жүдә қуўанышлы, дизилген ақ моншақтай тислери жылтырап, анасының мойнында бир букет жанлы ақ гүлдей болып кетти. Бизлерге алақандай ақ шаршысын қайта-қайта былғады. Бұнысы қараңғыда түн ишинде қолына шырақ көтерип, басқаларға жол көрсетип баратырған ертектеги кәраматлы перилерге усады.

— Вера қандай бахытлы? — дести балалар оның изинен ұзақ қарасып.

"Бахыт", "бахытлы" деген сөзлерди балалар көп айтатуғын еди, ұсы сөзден кейин ғана "бахытлы" деген сөздиң шын мәнисин уққан болдым.

Тәрбияшымыз Елена Семеновнадан ара-тура "мениң де апам бар ма? Ағам бар ма?" десем, "бар, келип қалады" деп, дәмелендиретуғын еди. Сол күннен баслап апамның тезирек келиўин күттим. Верадай бахытлы болыўды хәўес еттим-дә!

Ара-тура келип кететуғын ата-аналардын биреўи меники болып, мени де қушақласа екен, әкетсе екен, дейтуғын болдым

Детдомға қай күни ата-аналар келетуғынын алдын ала билиўге тырысаман. Билип алсам, сол күни өзимди жүдә жөнлестирип, бет-қолымды қайта-қайта жуўаман. Үзилген сәдебимди тағаман, илинбегенин илдиремен, Ботинкамның баўын дұрыслап байлайман. Құлласы,

мусиндей тап-таза болып тұраман. Тәрбияшымыз "бәрекелла, Гуля" деп өтип кетеди.

Бирақ келген ата-аналардың хеш қайсысы маған дыққат аудармайды, аралап жүрип-жүрип, бир қыздың я баланың қолынан ұслайды. Сол ұақытта хәмме бир аұыздан!

— Поздравляем, Вова!... Поздравляем, Лена!... — деседи.

Бир күни бир хаял келди. Өзи жүдә семиз екен. Толы қанардай десең де болады, тек парқы қыймылдаған аяқлары бар. Ол хәммеден өтип келип, мениң қасыма иркилди. Ийегимнен көтерип, бетиме үңилди. Елена Семеновнаға қарадым Ол басын ийзеп, күлимлеп, әлле нәрсени мақуллап турды... Балалар:

— Поздравляем... — деп атымды айтып үлгерген жоқ, ол хаял ийегимди жиберип, үндеместен кетип налды. "Гуля, ол сениң көзиңди қәлемеди" деп салды қасымдағы бир қыз. Тәрбияшымыз шыдамай, ол хаялдың қасына келип "берман жүриң!" деп ертип кетти.

Бизлер тарқадық. Тәрбияшының бөлмесиниң алдынан өтип баратыр едим, иште Елена Семеновна менен, "қанар" хаялдың қатты-қатты бақырысып атырғанын қулағым шалды. Елена Семеновна "Ладанлық еттиңиз, баланың зейнине тийдиңиз" десе, анаұ хаял оған: "Сиз оны маған таңбақшымысыз? Бир көзи гүлли ғой... Қыз ашылған гүлдей болыуы керек, ол солыған гүл, ғұмшаламайды, Ержеткенде жигит алмайды... Ақлықлы бола алмасам..." — деп, жеңислик бермей атыр екен, Мен олардың гәпиниң тийкарғы мәнисине ол ұақытта түсинбеген менен, "қанар" хаялдың пәнтинем пысым қурым, тула беденим титиренди. Сол күни өмиримде биринши мәртебе өрели таңды кирипик қақпай атырдым. "Мени қайткенде әкетер екен? Ол өз анам ба еди я басқа ма? Көзимниң не зәлели бар оған? Басқалардай көремен, сөйлеймен, жүұыраман", деймен өзимнен өзим. Хәмме қызлар уйқылап атырғанда мен кроватымда былай-былай аударылып түстим де жаттым.

Ертеңине Елена Семеновнаға келип, мениң қандай әменгерим бар екенин, ата-анамның бары-жоқлығын ашық айтыуын сорадым. Ол расын айтты. "Анықланған. Сенин ата-анаң жоқ" деди. Ол хеш ұақытта алдамайтуғын еди, инандым. Енди ата-аналы боламан, олар қолымнан жетелейди, деген үмитим биротала үзилди, "Ата-аналар келеди" деген ғалаұйт көтерилгеннен мен хеш ким көрмейтуғын бир мүйешке қашып барып отыратуғын болдым.

Сегизинши класста оқып жүргенде үмитимнің жаңарыуына бир саңлақ көринди. Ата-анасы өлген деп жүрген бир қыздың әкеси табылып, излеп келип, әкетти. Бул ўақыя мениң де көкирегиме ғұлғула салды. Парасатсызландым. Не ушын мениң ата-анам табылмас екен деген қыялға берилдим. Үзилген үмитим жалғанатуғындай сезилди,

Тәрбияшымызға ойласыўға барып едим, ол:

— Сениң де бир әменгериң табылса тәәжип емес, қызым. Бирақ өзиңнің де есиң енди, детдомға келгендеги личное делоң менен танысып, излеў хат жазып көр, — деди.

Тәрбияшымның кеңеси мақул тусты.

Архивтен личное деломды алдырдым.

Таныстым.

1942-жылдын июнinde Орта Азиялы бир солдат мени Арқа Кавказдағы "С" аўылына жақын орналасқан бир санчастьқа әкелип тапсырыпты. Солдаттың сыртқы көриниси: Ири геўдели, ийинли, қара мұртлы, бирақ русшаны оғада аз биледи деп жазыпты. Личное дело толтырған қабыллаўшы солдат пенен болған гүрриңнің басын сол турысында жазыпты.

— Как звать девочку? — депти қабыллаўшы.

— Мой дочь Гулзар, пиши, Гулзар, имя Гулзар, — депти солдат.

— А Вы сами кто? — депти қабыллаўшы.

— Я кто? Я каракалпак, я солдат каракалпак, — депти ол.

Солдаттың русшаны жақсылап билмейтуғыны ушын ба, қалған жағында сораў-жуўапсыз, тек қабыллаўшының өзи личное делоны толтырып, аты деген графаға "Гулзар", "Фамилиясы" деген графаға "Қарақалпақова" деп жазыпты. "Отчество" деген графа бос тур. "Миллети" деген графаға "русская" депти.

Басқа гәп жоқ. Изинде қабыллаўшынын ескертиўи бар екен. "Солдаттың шала-шарпы айтыўы хәм ымлаўлары бойынша, ол бул қызды минаға тап келип аўдарылған жүк машинасының қасынан жарадарлар, өлилер арасынан алып шыққан. Машинадағылар эвакуация қылынғанлар болса керак. Гилең балалы хаяллар, кемпир-ғаррылар екен дейди. Солдаттың бул қызды алып шығыўы таңланарлық. Машинадан құлағанлардың арасынан бас көтергени болса, душпан снайпери белгисиз тәрептен атып сулатып турады. Соның арасында жылаған бзла даўысын еситип солдат машинаға қарай жуўырады. Командири "жат!"десе де

тыңламай, машина қасындағы жарадарларға жетеді. Мынау әкелген қызы бир өли хаялдын емшегин сорып, сүт таба алмай шырқырап атыр екен. Жылдам оны көтерип кейин бәскен. Қыздың өмири бар екен, екеүйине де душпан снайперинин оғы тиймепти. Бирақ бұлар машинадан он - он бес метрдей қашықлаған ўақытта душпан бомбардировшиги пайда болады. Бомбалайды. Бұлар топыраққа көмилип қалады. Әллен ўақыттан соң басқа жолдасларының көмеги менен тикейеди. Қараса, аўдарылған машинаныи жанындағы шала жансар жарадарлардың түги қалмай, парра-парра болып кетипти. Солдат қойнында талықсыған нәрестениң бир көзинен қан ағып турғанын көреді. Аптекасы менен жылдам таңады да шинелине орап, алып кетеді. Аўзы менен сүү береді, нан шайнап береді... Үшинши күни бир атақаға кетер алдында командири санчастьқа тапсырыўды буйырған соң ғана нәйилаж бизге әкелипти. Болмаса, үйине қайтқанша, өзи менен алып жүрип, қайтысын әкетпекши екен. "Ўақытша тапсыраман, кетерде, бәри бир, әкетемен деди..." деп ескертиў жазыпты.

Елена Семеновнаға хәммесин айттым. Ол "Қызым, есиң бар ғой, ашшы болса да қақыйқатлық жақсы. Қабыллаўшының жазыўына қарағанда сол машинада анаңның өлгени тақыйық. Ал енди қайсы аўылдансаң, атың ким болған, бул да белгисиз. Тири болса әкең излер дер едим, бирақ хеш дәрек көринбейди," деди.

"Мени өлимнен қутқарған солдатты излесем ше?" дедим. "Изле, рахмет айт" деди. "Рахмет аз" деп ойладым ишимнен.

Сөйтип Қарақалпақов деген солдатты таўып бериўин өтинип областьлық милиция басқармасына хат жибердим. Үш айдан соң жүўап келди. Мени "Хўрметли Гүлзар Қарақалпақова" деп жазыпты. "Хўрметли" деген сөзди сонда биринши рет еситтим. "Қарақалпақов" деген фамилия оғада сийрек ушырасады екен. Сол ушын олар "бул фамилия руслар арасында сирә болған ба?" деп, өткен әсирден де архив аўдарыпты. Өткен әсирде Владимир Каракалпаков деген рус художниги болған екен. Соның әўлады ма деп излестирипти. Қайда маған ондай белгили адамның қызы болыў?

Буннан тысқары олар Қарақалпақов деген еки фамилияны Қарақалпақстан АССР ынан таўыпты. Биреўи қазақ жигити екен, армияға бармаған; жасы жетпеген. Екиншиси Қарақалпақов емес, "Ғалпаков" екен, түркмен жигити, армияда 1941-жылы болып, урыстың дәслепки гезинде өлген. Басқа дерек жоқ. Хаттын ақырында "Личное делоңыздан көширме

жибеңиң" депти. Тез жибердим. Жане жуўап келди. "Бизиң ойымызша ол солдат Карақалпаков емес, қарақалпақ солдаты болыўы тийис. "Вы сами кто?" дегенде түсинбей фамилиясының орнына миллетин айтқан. Шаршап жүрген санчастьтағылар уйқылы-ояў отырып, миллеттиң атын фамилия қылып жиберген. Былайынша айтқанда, сизиң фамилияңыз пүткил бир миллеттиң аты. Өз атыңызды да тексердик. "Гүлзар" деген ат қарақалпақ қызларына қойылатуғын әйемги атлардан. Қарақалпақларда, хәттеки "Гүлзар" деген халық намасы да бар екен. Өткен әсирдеги Қарақалпақ халқының классик шайыры Бердақтың "Ахмақ патша" деген дәстанында да Гүлзар деген қыздың аты бар. Биз усыларды анықладық. Соның ушын арзаңыздың бир данасын көширтип, Қарақалпақстан АССР ына жибердик. Жуўабын өзлери жазады...". Елена Семеновна маған "Гүлзар, түсиндиң бе? Оның саған өз фамилиясын бермегени — жекке данқтан миллетиниң даңқын артық қойғаны шығар", — деди.

— Қандай жақсы адам! — дедим таңланып.

— Жақсылыққа жақсылық ет, Гүлзар! Бул алжасық емес. Өзин қойып сени пүткил миллетине қыз қылған бул адамды "аға" десең арзыйды, — деп салды, ол.

Ойланбастан: "аға!" деп көрген едим, жүрегиме әлле қандай йош кирип, бойыма жигер енди.

"Бәлким, аға дермен" деген сөздиң аўзымнан қалай шыққанын билмеймен, Елена Семеновнаның да жүзи жадырады. "Сен детдомға аўысқан соң ол кетерде табалмай, бәлким, еле "мой дочь Гүлзар" деп жүрген шығар" деди.

Буннан кейин көп ойландым. Жекке жүрип тунлерде де ойландым. "Қанар" хаялды айтқаны есиме түседи, Маған өмиримде сирә "аға", я "апа" деў буйырмаған ба, деймен. "Жоқ, жоқ... өз фамилиясын аз көрип миллетиниң атын берген қарақалпақ солдатын излеймен. Мени бир миллетке қыз қылған бул адамға рахмет аз, "аға" деймен, "аға", — "Қарақалпақов" — бул сөзлер мени илхамландырады, себеби, мени дүньяға екінши рет әкелип өмир бағыш еткен сөзлер еди булар.

Сегизинши классты питкергеннен соң кетемен десең детдом рухсат етеди. Жасың жетсе, паспорт әпереди. Бир техникумда оқыўға болады.

Сегизинши классты питкеретуғын күнлер жақынлаған сайын, балалар қай жерде қандай техникумның барлығы хаққында гәп қыла баслады. Ал

мениң қулағыма ҳеш гәп кирмейди, Көкирегим Қарақалпақстанға алып ушты да турды. Бас қаласы Нөкиске ғайбана ашық болдым.

Жасым он алтыға толғаны ушын детдом паспорт әперди.

Сегизиншини питкерийден Қарақалпақстанға кетемен деп директорға арза бердим. Рұхсат етті.

Июнь айында Қарақалпақстанның жолы қайдасаң деп, детдом менен биротала хошластым. Детдом қасыма бир адам қоспақшы еди, бала емеспен, өзим табаман дедим. Детдом самолетқа билет алып берди.

Адамнын кеўлин қоя бериң, Жиберсең қайда бармайды?

Самолеттен түссем болды, мени хәмме күтип алатуғындай. Хәр бир қарақалпақ бас ийзеп, "кел, қызым, хош келдің, Гүлзар" деп айтағуғындай. Көз жумаман, жигитлер, қызлар алдыма шығып гүл топламларына орайтуғандай (Айтпақшы, детдомда Сибирьде тәрбияланғанман. Еле гүллер жоқ, географиядан билемен, Қарақалпақстан апрель-майдан баслап-ақ гүл орайына айналады, хәмме нәрсе гүллейди, июньде бир әжайып қала болады бұл Нөкис)..

Нөкиске келип самолеттен түстим.

Баяғы қыялларымның бәри бос қыяллар екен. Бәри самолете қалды. Мени ҳеш ким күтип алмады. Ҳеш қарақалпақ гүл усынбады. Соншама дәрежеде ҳалласлап алып ушып киятырған кеўлим басылып, писым қурыды. Қорлығым келип жылап жибере жазладым, бирақ жыламадым, себеби детдомда биз жыламайға үйренгенбиз.

Чемоданымды алдым да, мийманхананы излеп кеттим. Қәне орын табылса! Түни менен администратордың қасындағы креслода отырып шықтым.

Азанда сәскеге таман орын алдым.

Жуўынып, нан менен қуры суў ишип болып милиция бөлимин кеттим.

Есиктеги дежурный милиционер жұмысымның бағдарын қысқа сорады да:

— Бул ис пенен министрликте лейтенант Ембергенов шуғылланады. Соған жолығасаң. Тилекке қарсы, ол киси бүгин жоқ, ертең келеди, — деди.

Қайттым.

Орайлық парк арқалы қайттым. Бир скамейканы көрип азмаз дем алғым келди. Отырдым. Алдымнан олай-булай адамлар өтеди. Арасында мен қатарлы қызлар да өтеди. Қарайман, ири геўдели, муртлы, ийинли

қарақалпақ солдатын ізлеймен, әдебинде маған хәмме қарақалпақлар ири геўдели, муртлы, ийинли көринген еди. Жоқ, басқа халықлар сыяқлы, хәр ким хәр қыйлы: ири, майда... Қарақалпақтың қызлары қара шашлы болады екен. Шашларын көбинесе қос бурым, я жекке бурым етип өрип, жаўырынына салбыратып жибереди екен, ямаса ийнинин үстинен алдына түсиреди екен. Оларға хәўесим кетти. Басымды ериксиз сыйпалағанымды билмей-ақ қалдым. Бир нәрсеге куўандым. Шашымнын ушларын қырықтырмастан төбеке түйдеклеп қойыппан. Енди мен де усылардай етип өрип, ийнимнің үстинен алдыма түсирип жүрейин деп ойладым.

Кеште шашымды қайтадан тарқатып, күндиз көргенимдей етип өрдим.

Азанда министрликке келдим.

Лейтенант Ембергенов деген самай шашлары ағара баслаған адам екен. Аты-жөнимди сорастырып болып "Нәлетий урыс... Зардабың питпейди... Еле тентенелик, еле сергизданлық, еле уйқысыз түнлер, хә, сений..." деп гүбирленип, тисленип, темир, аршадан бир папка алды.

— Мынаў сениң арзаң бойынша папка, қарындасым!— деди ол.— Сени қабыл еткен санчасть ол ўақытта Арқа Кавказда "С" аўылына жақын болған. 1942-жылдын июнинде сол әтирапта хызмет еткен әскерий часть ҳаққында соратып хат жазған едик. Жуўап келди. Частьта Қарақалпақстанлы еки солдат болғанын хабарлапты. Биреўиниң фамилиясын таўып жиберген екен. Ол Шымбай районында турады. Өзим барып сорадым. Сениң өмирбаяныңа тийисли хеш нәрсени билмейди. Екинши қарақалпақ солдаты тўралы дәрек жоқ. Бирақ сол "С" аўылына жақын жерде бир кишкене бөлим жаў бомбасының астында қалып жоқ болып кеткен...

Лейтенант Ембергеновтын бул хабары мени айтқандай болды. Шырайым өзгерип кеткен болса керек, ол орнынан түргелип:

— Кимнің қандай қарақалпақ солдаты менен болғанын сорап хәр бир республикаға хат жазамыз. Жуўап келгенше өзимиздиң республиканың территориясынан да сораў жүргиземиз, — деди.

Буның жуўықарада питпей, узақ сәббе болатуғынына көзим жетти. Ол қыялымды түсингендей:

— Бул жаққа оқыў ушын келген шығсаң, — деди.

— Жоқ, мен усы солдатты — ағамды излеп келдим, — дедим,

— Ағамды?!—деп таңланды ол.

— Аўа, — дедим қысқа.

Лейтенант Ембергенов жүдә кеўилли кейипте, бирақ азғана гүналыдай:

— Бираз күтиўге туўра келеди, қарындасым, сол ушын бир жұмысқа... —деп атыр еди, оған хәм жоғымды таўып бер, хәм жұмыс таўып орналастыр, десем, халай болады деген ой менен:

— Сиз жоғымды тапсаңыз жеткилики, жұмысты өзим таўып адаман, — дедим.

— Олай болса жүдә жақсы, — деп күлди.

Хошласып шығып кеттим.

Бир кинотеатрдың қасына келип, тәўекел, бир ашық есикке кирдим. Бұл мәмлекетлик филармонияның директоры отыратуғын кабинет екен.

— Бизге танцовщицалар керек. Коллективлик танецларда ойнатуғынлар, қосық айтатуғынлар керек. Мениңше артисткалықтан дәмели емес шығарсаң. Уборщицамыз бар, — деди семиз директоры.

Шықтым, шықтым да ойландым, "Не ушын ол "артисткалықтан дәмели емес шығарсаң" деди. Мен буўыны жоқ балерина болсам-ше? Хош ҳаўаз болсам-ше? Сынап көрмей айтты-ә? Жоқ, ол мениң көзимниң гүлин көрди. Сахнада сулыў адамлар ғана тамашагөйлерге ләззет береді. Мен ойыншы болғанда да, хош ҳаўаз болғанда да сахнаға жараспайман, басқа жұмыс таўып алғаным жөн."

Және бир кеңсеге бардым. Бул кеңсениң секретары аўзы-басын бояған бир кербаз екен, Мени директорына киргизбей-ақ:

— Хәзир бос орын жоқ, — деп қайтарып жиберди.

Және бир кеңсеге келдим. Бул кәрада кеше ғана хат тасыўшылыққа адам алып қойыпты.

Шаршадым.

Өзимде өжетлик те бар еди. Илаж қанша, өжетликти қойып ертениңе Ембергеновқа қайтадан келдим. Өзи илаҳийда жақсы адам екен. Жұмыс излеп табалмағанымды еситип көп қыйналды:

— Өмир деген жаңа араласқан адам ушын тикенекли бир қапырық. Адамды киргизбейди, ашшы ушлы тикенлери болады. Тырнайды, денеңди де қанатады, бирақ батыл кирген адам өзине хәм басқаға жол ашады... — деди.

Әйелги пәтте ол кисинің гәпинің мәнисине толық түсине қоймаған едим. Соң ойлансам хақықатында, өмир кисини өз қолтығына алыў ушын талай бәлеқадасына дуўшар қылады екен.

Лейтенант азмаз ойланып отырып, мениң не жұмыс ислегим келетуғынын емес, қандай оқыўды қәлейтуғынымды сорады. Детдомда тәрбияшымыз маған "медикке қолайсаң" дей беретуғын еди. Сонлықтан медтехникумда оқыўды қәлейтуғынымды айттым.

— Олай болса, Гүлзар, сен бир емлеўханаға санитарка болып кире ғой. Бир жағынан бизге де жәрдемиң тийер, себеби емлеўханаға түсетуғынлардың көбиси урыстың зардабын шеккен әскерий майыплар. Бирақ, ким болса соған сыр бериў дәркар емес. Биреўи "Мен сол қарақалпақ солдатыман" деп мақтанып бизди алжастырып алмасын. Абайлы бол. Ал тосаттан сол "қарақалпақ солдаты" емлеўханаға келип қалса, бәлким, өзи таныр сени. Қалай қарайсаң? — деди.

Оның "қарақалпақ солдаты емлеўханаға келип қалса, өзи таныр..." дегенин ишимнен бир тәкирарладым да, ойланбастан,

— Олай болса, емлеўханада ислейин, жәрдем бериң, — деп салдым.

Кеңесин тыңлағаным ушын ол мыйығыиан күлип мардыйып, емлеўханаға эвонить етти. (Сондағы звонить еткени ұсы емлеўхана еди.)

Емлеўхана жатақхана берди.

Менде хақықат ғалма-ғаллы өмир басланды.

Қасты-ғәрезим, дыққатым-қыялым жаңа келген аўырыўларда, әскерий майыплар болса көбирек соларға пәрмана боламан. Кесел бағыў аңсат ис емес. Әсиресе, хәм майып, хәм аўрыўларды бағыў. Биреў қусады, биреў жылайды, биреў дәретине шығалмайды. Құлласы жұмысқа келип халат кийгеннен, шешкениме шекем я горшок, я утка қолымнан түспейди. Егер жаңадаи келген адам әскерий майып болса, сменам питсе де, қасында отырып қала беремен. Ер адамлар екен деп уялып отырмастан, әскерий майып кеселлердиң төсегин бәрқа өзим саламан, өзим кийиндиремен, керек болса қасында отырып аўқатландыраман.

Дежурный врачлар хақ хызметим ушын "бәрекелла" деседи, Бул және рухландырады.

Аўырыўларға шын хызмет етиў ушын олардың тилине түўе, ымына түсиниў керек. Русша-қарақалпақша сөзлик таўып алдым. Саўасын тапсам қарақалпақ тилин үйренемен.

Маған көбірек "бәрекелла" деп кететуғын Айшагүл апай деген врач еди.

Түнгі дежурствода едим. Оның да гезеги екен. Палаталарымның полларын жуып болғаннан кейін мени кабинетине шақырып алды. Ұал-жағдай сорасты. Атымның Гүлзар, фамилиямның Қарақалпақова болғанына азғана таңланып, соңынан ол мениң Қарақалпақстанға келген себебимди сорады. Лейтенант Ембергенов "абайлы бол" десе де Айшагүл апайға расын айттым.

— Сен, синлим, қарақалпақтардың дәстүрін қайдан үйренгенсең? — деп Һайран қалды ол. — Елге хызмет етиуі ушын канал қазып бериуі, я бир электростанция салып бериуі шәрт емес. Қарақалпақтарда, "Һақыйқый азаматқа хызмет етиуді ойласаң елине хызмет ет, елиңе хызмет етиуді ойласаң Һақыйқый азаматыңа хызмет ет" деген гәп бар. Сен қарақалпақтың Һақыйқый бир азаматын излеп келип соның Һүрметі ушын елине хызмет етип жүр екенсең. Ел сыйлап келгениң ушын раҺмет, сиңлим. Талаплыға нур жауады, — деди.

Келгели бери көмилип жұмыс ислесем де, еле жоғымнан дәрек шықпай атырғанына бираз кеуилсизленетуғын едим. Айшагүл апайдың бул гәпинен соң ислеп жүрген кәримди бурынғыдан да бетер сүйип қалдым. Бир жауынгер солдатын излеп келип, күн көриуі ушын ислеп жүрген жұмысымның екинши таманын қарақалпақ республикасына хызмет етиуі деп түсинип, емлеуҺанада хызмет ислеуді кеңес еткен лейтенант Ембергеновқа да ишимнен алғыс айтып қойдым.

Айшагүл апай мени сентябрьдин басында медтехникумға киргизди.

Бир мезгил емлеуҺанада ислеуді тоқтатпадым. Һәмме уақтым тығын-таян болғаны ушын ба, зеригиудің не екенін билмеймен. Сәл сауасын тапсам китап оқыйман, сабақ таярлайман.

Һәм ислегеним, Һәм оқығаным өзимше жақсы болды. Тұрмыстан тарықпадым. Оның үстине таныслар, дослар көбейди. "Қарақалпақ солдаты" ның дәрегін тек ауырыулар арасынан емес, студентлер арасында да излеймен. (Әлбетте, досларым арқалы).

Әттең Һеш дәреги жоқ. Әбден шыдамым кетип, бир күни лейтенант Ембергеновқа бардым.

— Қарындасым, — деди ол баяғы салмақлы пишинде, — Бул жүдә шийеленискен түйин. Бирақ сол түйинге шамаласып киятырған сыяқлымыз. Тәжирийбели адамлар менен ойласып едик.

"Қарақалпақларда жалғыз перзентли адам оның атын көп тәкирарлайды. Оның өзи кетерде изинде Гүлзар атлы жалғыз қызы қалып, оның өлген хабарынан соң сен тап болсаң керек. Сол ушын саған өз қызының атын берген..." деген жуўмаққа келип отырмыз. Бул болжаўды көпшилик мақұллайды, Енди Қарақалпақстаннан армияда хызмет еткенлердиң Гүлзар деген қызы барларын ғана излестиремиз. Мениңше бул жуўмақ-хәм соңғы жуўмақ емес. Бәлким, қарақалпақ солдатының Гүлзар қызы емес, сүйген қызы шығар. Сабырлылық пенен ис алып бармасақ болмайды. Бираз жерлерден жуўап келип атыр. Билмейди. Тири болса табамыз, — деди.

"Тири болса табамыз" деген гәпти еситкенше, "бул солдат урыста өлген болса не қыламан?" деген сораўды өзиме бермеген едим. Мениң ықласым ушын ба, детдомда да маған бул жөнинде ҳеш ким ҳештеңе демеген еди. Енди азмаз ишим сұўыйын деди. Көзимди жумдым, "үмитинди үзбе" дегендей болды бир даўыс. Себеби Қарақалпақстанға мени әкелген үмитти үзиў — мен ушын өмирден үмит үзиў хыяқлы көринер еди.

Үмитсизленген ўақтымда Айшагул апайдын гәпин еслеймен "...Ҳақыйқый бир азаматына хызмет етиўди ойдасаң елиңе хызмет ет, Гүлзар" деймен де әпиўайы жүргеним жоқ, елге хызмет етип атырман деп йошланаман. Мақсетим бар екенин, босқа жүрмегенимди түсинемен.

Екинши жылы емлеўханаға Ҳажар деген кемпир келип түсти. Кесели аўыр, өзи жүдә әлжуўаз болып қалған кемпир екен. Сөйлеўге де тили зорға оралады. Дежурный едим, қабыл еттим. Төсеклерин салыстырдым. Не себептен екенин билмеймен, бул кемпир ҳә дегеннен-ақ маған жүдә жақын адамдай сезилди.

Ҳәр күни кийимлерин қайтадан кийиндирип, простынясының бир шети бүкленип астына батып атырған жоқ па екен деп күнине еки, уш рет тегислеймен. Өзи тамағын жей алмайды. Санитарка я медсестра жегизеди. Мен жегизген сапары жүдә ғана жақсы жейди, Аўзына қасық пенен чай тамызаман. Еттен сылынған бул кемпирдиң өзи де мейирбан жүзли, әттең сөйлемейди. Бирақ мениң қасында отырғанымды жақсы көрип сүйсинеди, отырсам, тарамысланған қоллары менен шашымды сыйпайды. Бул раҳмет айтып атырғаны болса итимал. Бир күнлери кемпирдиң жүзи бермаған қарады. Тилге келди. Атымды сорады. Айттым. Қарақалпақшаны әдеўир жақсы билип қалған едим.

— Бул қалай, қызым? Гүлзар деген қарақалпақларда болады. Ал сен орыс қызы емеспісең? — деди ол Ұайран қалып.

Мыйық тартып күлдим.

— Ырас-ау, қызым, — деди ол езиуінен күліп. Оның бул күлкиси, солыған гүл бирден ашылып, үстине нурлы қуяш түскендей, жыйрық-жыйрық жүзин жайнатты. — Ұазирги заманда ат қойыу таң емес, қызым... Қоңсымыздың балалары Юрий, Тамара... болып кетти. Мениң де Гүлзар деген қызым бар еди. Сол ушын сорап атырман, — деди.

Бул кемпир келиуден оған деген меҳрим көбирек берилип кеткени ушын ба, жоғымнын дәреги табылғандай қууанып:

— Қызыңыз мендей ме? Оқый ма? Ислей ме? — деп сорадым.

— Ұазир жоқ, шамамша, сениң менен қатар болыуы керек. Нешедесең? Он жетиге шықсаң туйдей жас екенсең, — деди.

Кейнин айтқызбай:

— Ғаррыңыз бар ма? — дедим.

— Жоқ, қызым, екеуи бирин-бири көре алмады, — деди кемпир муңайып.

Мен ақырын билгенше асықтым.

— Ғаррыңыз армияда болған ба? — деп сорадым.

— Әскерликке бармай еркек қалды ма, шырағым. Ол әскерликке кеткенде қызым ишимде алты айлық еди. Қыз туйсаң атын Гүлзар қой, маған унайды деген еди. Айтқанын қылдым. Гүлзарым үшке шыққанда қызылшадан қазаланды. Әкесинен қара қағаз алдым.

"Онда сен маған ана боласаң"—деп бақырып жибере жазладым. Бирақ өзимди туттым.

Тутқанда да зорға туттым. Лейтенанттың кеңеси есимде. "Абайлы болыу керек!"

— Ғаррыңыз армияда не иследи екен? Өзи ири денели, ийинли ме еди? — деп сорадым шыдамай.

— Мениң көзиме ири еди, ийинли еди... Ұәр хатында "көргенимиз көп, жазсам, қағазға сыймайды, барған соң айтаман" дейтуғын еди, — деди. Соның арасында қоңсы палатаға, зәрүрлигим туйып шақырылдым.

Бир врач келип:

— Көп сөйлетпе, шаршайды, — деди. Көндим. Ишим улы дүпилди болып кетти. Сол күни кетпедим. Оқууға да бармадым. Бирақ кемпирдин кесели ауыр еди. Қанша дәрилер берилсе де, әззилеп тилден қалды.

Врачлардан сорасам:

— Кесели өтлесип кеткен, кеш қаранған, — деди. Үмитсизленбедим. Оның сөйлей алмай, жумбақлы ойлар ишінде сақланып және тилсиз жатырғаны ушын ба, бул кемпирге бұрынғыдан да бетер муҳаббетим берилди. Сменама питсе де келип қасында отыраман. Гейде оның бас ушында таң атырған ўақытларым да болды. Ал, бул кемпир жөнинде лейтенант Ембергеновқа айтайын десем, айтқым келмейди. Өзим анықлайын, өзим қулағым менен еситип, көзим менен көрип алайын деген қыялға берилдим. Бул қыялымды жақын досларыма да айтыўға қызғандым.

Кемпирдин институтта оқып журген Марат деген баласы бар екен. Келгенинде көристик. Келбети келискен: қара торы, буйра шашлы, арықлаў, Пушкиннің лицейдеги жылларына кейип береді. Жүдә аўыр минезли екен. Көп сөйлемейди. Бирақ анасының наўқасы аўырласқаны ушын күнде келетуғын болды.

Кемпир узақ жатты,

Жана оқыў жылында студентлердің жатақханасына шыққан едим. Қасымда Пердегүл, Айзада деген қызлар болды.

Айзада бизлерден бир жас үлкен. Ата-анасының жалғыз қызы болған соң, ерке өсип, биринши классқа еки жыл қатнаған. Өзи узын бойлы, ақ бозлақ, жумалақ жүзли, қара қаслы қыз. Сулыў. Бир әдети прическасын тез-тез өзгертип турады. Гейде шашын цилиндр қылады, гейде өзи русалка болады, гейде еки тал шашын қасының үстине кекил етип түсирип, басқасын бир бұрым етип өреді. Оның айнаға қараўы да қызық. Бир қараса, көп ўақыт қарайды. Айнаның алдында өз өзинен күледі, ашыўланады, қас қағады, хәттеки жылайды. Хәйран қаламан. Бул қылығына түсинбей Пердегүлден сорап едим, ол "жигитлер менен ушырасқанда күле ғойса, ашыўлана қойса, қас қақса, жыласа қандай түрде болатуғынын алдын ала өзи билип атырғаны" деди. Мен қызықтым. Адам жоқта оған еликлейтуғын әдетти шығардым. Бирақ айнаның алдында көп ўақыт иркиле алмайман. Бийдай рең шашлы, бир көзи гүлли қыз маған қарайды. Мен оған тиклене алмайман...

Пердегүл оған пүткиллей қарама-қарсы минезли еді. Адамға сондай ысық, мийирбан. Хәмме Пердегүлдей болса екен дейсең. Екеўиниң де аналары излеринен келип турады. Айзада хәммеден пуллырақ еді. Пулды көбинесе өзине пардоз беріўге жумсайтуғын еді. Ал күле қойса өзи

сондай қатты хәм сыңғырлатып күледі, қасында отырған адам хәм еркисіз күледі. Мен гейпара ұақытлары Айзадаға усаўды да әрман етип қоятуғын әдетти шығардым. Айзадаша шақалақлап күлип өзимди дүзеп жүргим келе береди.

Қолым босаса айнаға қарайман, шашымды хәр күни тарап, қайтадан өремен. Құрдасларым жарасады дегени ушын сары кофта, көк юбка сатып алып кийдим. Шашымды жалғыз бурым қылып шеп ийнимнің үстинен алдыма жиберемен. Маңлайыма еки тал кекил шаш түсиремен. Базда тап усы көринис пенен көшеге шыға қойсам, изимнен асығып киятырған жигит қәдемін аңғараман. Тусыма жақынлаған гезде бетине тигилип бир қарасам, табанынан жерге шегелеп таслағандай гилт тоқтап қалады. Базы биреўлери шабысы менен өтип кетеди. Гейде бир жигитлердің алдымда кеселеп тұрғанын аңғараман. Тусына жақынлаған гезимде я өтип кетеди, я ғырра изине қайтады. Бәлким, олар мени түсинбейди деп ойлайтуғын шығар, түсинемен, олар мениң сыртқы тулғама қызығып, ал гүлли көзимди көрген ұақытта, не ушын изимнен жүўырғанына я күткенине пушайман етип кетип қалады. Мен күлемен, олардың пәмсизлигине күлемен, күлмеўге не илаж бар? Усылайынша өзимди өзим алдайман.

Бир күни саат беслердин шамасында орайлық парктин ишинен өтип баратыр едим, бир жигиттің изимнен асығып басып киятырғанын сездим. Шамасы маған киятыр. "Қарындасым, сәл әстерек жүрсеңіз" деп те сыбырлайды. Иркилдим. Туп-туўры бетине қарадым. Ақ қубадан келген, жумалақ жүзли, басбақ мурын жигит екен. Көзлери ойнақшып тұр. Қара қаслары қыймылдасып кетеди. Мениң жүзиме жузи түсип еди, "кеширесиз" деп ғырра изине кетти. "Зыяны жоқ" дедим де, жөниме кете бердим. Бир қапталымнан Пердегүл шықты.

— Жанағы жигит сени беріўге мезгеткен шығар шамасы, — деди ол.

— Мүмкин, — дедим әстен ғана.

Пердегүл менен бирге қатарласып жүрип кеттик. Ол басқа хеш нәрсе айтпайды. Жай парақат оқыў жөнинде сөйлесип кеттик.

Ертеңине түске таман емлеўханадан келсем, мениң тумбочкамның үстинде бир көз әйнек тұр. Қуяштан сақланатуғын қәдимги қара көз әйнек. Усындай көз әйнек Пердегүлдің тумбочкасының үстинде де жатырыпты. Оқыўға кетиў ушын таярланып атыр едим. Пердегүл даладан келип:

— Келдің бе, Гүлзар? — деди де көз әйнекти нұсқап, — кийип көрдің бе, бола ма екен? — деди.

Оның не үшін қара көз әйнек әкелгенлигин бірден түсіндим. Кешеги жигиттің "кеширерсиз" деп кетип қалғанын еситкен ол "мегзеткен шығар" десе де, тийкарғы сырға тусинген еди. Пердегулдин кеўлин жықпай көз әйнекти алып кийдим.

— Гүлзар достым, саған қандай жарасады! Сен кийсең мен де кийемен! Оғада хөшүрей болып кеттиң! Хәр жигит аяғыңа бас урады! — деди ол.

— Түсинемен, достым, — дедим оған. — Сен сондай мийирбан адамсаң. Бирақ жасанды сулыұлық өзиңди алдау емес пе? Қара көз әйнек пенен өзимди жұбатып, биреулердиң муҳаббетин урлауға хақылы емеспен, — дедим.

Пердегүл қысынып терледі.

— Қешир, достым Гүлзар, — деди ол өтинип. — Мен сениң бийорын қапаланғаныңды көрийге тийисли емеспен, — деди, Көз әйнек жөнинде қайтып гәп болмады, ол киймеді.

Айзада болса хеш нәрсени парықламайды. Гейде өзи-өзинен "бизиң қарақалпақтың жигитлери мәдениеттан артта қалған, мәселен, боянсам да стилига дейди" деп, базы күнлери боянбай жүреді. Бирақ бундай ұақытта ол жүдә шырайсызланып қалар еди. Бир жола емлеұханадан Марат пенен шығып киятырғанымызды көрип еди, жайға келген соң маған: "тыныш жүр, ғазға ерип ғарғаның шаты айрылады" деди. Әдеп түсинбедим. Соңынан анықласам, ол меннен Маратты қызғанады екен. Оған өшескенликтен бе, менде Маратқа деген әлле қандай қызғаныш сезим оянды. Солай етип Айзада екеұимиздиң арамызда азмазлап алаұызлық пайда болды.

Яқшы оны қояйық.

Бийшара Хажар кемпир кеселинен сирә айықпады.

Врачлардан сорасам:

— Кемпирдиң кесели өтлесип кеткен. Кеш қаранған, — дейди. Сонда да жүрегимниң жартысы кемпирде турғандай. Оқыудан шыққан соң жатақханаға бармай тұрып кемпирге қайрыламан.

"Енди әкеси түүралы Мараттың өзинен сорап билсем бе екен" деп жүргенимде лейтенант Ембергенов емлеұханаға келип, кемпирди көрди. Соңынан маған "Гүлзар, келептиң ушы усы әтираптан шығып киятыр" деп кетти. Өзим айтпай-ақ бұлар да Хажер кемпирди айланшықлай баслағаны үшін, кемпирге бұрынғыдан да муҳаббетым артты. Лейтенант "мине

излегениң усы" деген ұақытта, ол қақықаттан "қызым" десин деген ой менен өзимди Хажар кемпирдиң қызы деп сезинип хәрекет еттим. Бирақ ол соң-соң тамақтан да қалды. Енди хәр күни анар тауып келип, сығып сұуын аўзына тамызсам, жалманып жутады хәм бас ийзеп алғыслар билдиреди.

Саўасын тапсам бас ушынан кетпей шашларын сұулап тарайман. Аяқларын қысаман. Базда жыллы сұу сорайды, әкелсем қуўанып, күлип, қолларын қулағына апарады, еринлерин жыбырлатады, билмеймен, рахмет айтып, өзінше бет-қолын жуўғаны болса керек. Соңынан алақанын жайып, мениң қолымды сорайды. Берсем, аўзына басып сүйеди.

Кем-кем Хажар кемпирге басқалардың қайырқомлық еткенин қызғана басладым.

Бир күни пединститут пенен бизиң техникумның арасындағы алаңлықта бир салтанатлы мәжилис өткерилди.

Пединституттың студентлери менен араласып тұрмыз. Трибунаға ким шығып сөйлесе де, изинен гүркиреген қол шаппатлаў болды. Абайлап қарасам, мениң менен қатар тұрған Мараттың алақанлары бир бирине жақынлайды, бирақ шаппатланбайды, өзи ойлы. Күлмейди де. "Буның өзи қалай-қалай жигит? Мыңлаған адамның ишинде бир өзи бөлек кейипте. Жұрт қуўанып атырса, буныки не?" дедим өзимше. Анықлап билгим келди. Бирақ тынышлықты бузып сорамадым. Мәжилис тарқаған гезде мен оның изинен ерип жүрип, басқалардан бөлек шыға берген гезде ириктим.

— Сен хеш адамға да қол шаппатлаған жоқсаң. Өзиңше аза тутып тұрдың.

Бул гәпти айтарында айтсам да, жүдә зейнине тийген усайман.

— Гүлзар, — деди ол жүдә қайғылы үн менен. — Адам қуўанса, қақықат қуўаныўы керек. Ярым қуўаныштың, өтирик қуўаныштың кимге пайдасы бар? Врачлар бағана маған "анаңнан үмит аз", деди.

— Не дейсең! — дегенимди билемен, көзим тынып, жығылажақ болып турсам керек. Марат дәрриў сүйеп: "Хаў, Гүлзар, не болды саған" дегенде өзиме келдим де, не ушын бундай халға түскенимди билдиргим келмей:

— Жекке қайғы жәмийетлик қуўанышқа тәсир жасаўы керек емес ғой, — дедим. Ол:

— Биреўдиң қайғысы екінши биреўге қайғы емес, — деди. Мен оны тыңлағым келмеді. Емлеўханаға жуўырдым. Марат түсинип, изимнен жуўырды.

Иште врачлар бар екен, бизлерди киргизбей, дәлизге иркип қойды. Ҳажар кемпир тилге келипти, сөйлеп атырған дауысы еситиледи.

— Еситтиң бе, Марат, кемпир жазылған. Тилге келгени ушын бизлерди көрип, аса қууаныштан тығылып қалар, деп врачлар иркип қойыпты, — деп сыбырладым. Ҳажар кемпирдің Айшагүл апайға:

— Шырағым, доктор қызым, — дегени анық еситилди. — Сеннен жалғыз ғана өтинишим бар. Биреўдин көзин алып, биреўге салса болады, дейди, Мениң бир көзимди рйып алып усы кәрадағы Гүлзар деген қызға салың. Аўа, мен Мараттың әкеси усап, ең болмаса, бир адамға шадлық бағышласам, әрмансызбан. Бул жүреги ғам-гүн қыздың бир күлгенин, қууанғанын көргим келеди. Ол гүллеуи тийис, нәлше көринеди, жәрдем етиў керек. Гүллейди... — деди.

Көзимнен жас шығып кете жазлады. Марат гә маған қарайды, гә төмен қарайды.

Ишке кириўге рухсат етилди. Марат екеуимиз теңнен кемпирдің қасына барып отырдық. Ол бизлердің қолларымызды сорап көкирегине басты, мениң бұрымымды сыйпады.

— Шырақларым, қәзирги заманнын жасларына пәлен-тәлен деу қыйын. Сөйтсе де айтайы... бирге гүллеңлер, — деди. Жаслығымдағы "қанар ҳаялдың" солған гүл" дегени есима түсип, "ана, және бир тәкирарлаңыз, мен солыған гүл емеспен ғой, ә?" — дейжақ болып едим, бирақ бул гәп Ҳажар кемпирдің соңғы гәпи болды.

Кешке таман ол үзилди.

Кемпирдің жайғастырылыўында да бастан аяқ қатнастым. Менде Маратқа деген әлле қандай жақынлық күшейе берди. Өзине айта алмайман. Ол түсинбейди. Үйине барсам анасын еслеп қамсығады, ҳәтте жылайды.

— Жесирлик пенен мени аўзына тислегендей асыраған еди...— дейди. Мен тәселле беремен.

— Еркек көзинен жас алды, деген сөз, қасында жыламай адам қалмайды деген сөз. Көз жас төгиў баланың иси, ҳаялдың иси, — деймен. Бундай ақылдың басыма қайдан келетуғынын билмеймен. Ол қолының сырты менен көзлерин сыпырып-сыпырып примус қойып, маған чай қайнатады.

— Келип түр, Гүлзар, жалғызлық жаман екен, сүйеу боласаң, — дейди кетеримде. Ер адамды жылатпау керек деп, тез-тез үйине бараман.

Кроваты жаман жыйналған болса, қайтадан жыйнап бермен. Бірақ бәрха тилегим: "Марат сол қарақалпақ солдатаның баласы болып шыққай!". Бир жола анасын қайғырып қамсыққанында "сен әжайып бир қарақалпақ солдатаның улысаң, неге мурныңды төмен аласаң?" — дедим. Бұл сапары ол өзін мақтанышлы тұтты. Соннан баслап, хәттеки, мениң көзимше муңаймайтуғын болды.

Әкеси жөнінде ара-тура бир сораў берер едим, соңғы сапары Марат:

— Лейтенант Ембергеновта қызығып жүр еди, үйден әкеткен хатларын кеше әкелип "ол емес екен" деп кетти, — деди.

"Үмитимнің үзилгени ме" деп, диземнің буўынларына шекем қалтырады.

Бейтенаит Ембергеновты көриўге асықтым. Ол да бұрынғыдай емес.

— Қарындасым, өткен сапары "келептиң ушы ұсы әтираптан шығып киятыр" деп, сәл асығып айтқаным ушын, кешир. Негизинде Мараттың әкеси Муратовтың да ислери сени аман алып қалған солдатқа ұсайды. Бірақ бұл ўақыя Белоруссияның бир аўылында болған. Муратов, ата-анасын душпан атып изинен от берип кеткен жайда қалған бала даўысын еситип, өзін ишке урады. Бунда да душпан снайпери уйге ким кирер екен, — деп бақлап атып тұр екен. Муратов бала даўысын еситип шыдамай кирген. Алып шыққан, лийкин, өзи ўапат болған. Оның алып шыққаны ұш шасар қыз екен, — деди.

Хажар кемпирдің "Мараттып әкеси ұсап бир адамға шадлық бағышласам әрмансызбан" дегенинің лийкини бар екен. Мени ериниң азат еткен қызы деп ойласа керек, сорайын десе кишипейиллик болмас деп ойлаған ғой, деген қыял келди маған.

Мараттын ұсындай мәрт адамлардың улы екенине түсинсем де, енди оның үйине аяғым бұрынғыдай тарта бермейтуғын болды.

Бизлер кешки аўқатты жаңа жеп болған едик. Марат келди. Кирер есиктеги гүрсиге сыпайы ғана отырды. Үнсиз. Азмаз қызарған. Айзадаға нәзер салсам, ол пүткиллей өзгерип, жүзлери жадырап кетипти. Әллен ўақыттан соң Марат орнынан тикейип басын төмен ийген халында:

— Гүлзар, мен саған келип едим, — деди.

— Не ушын? — дедим таңланып.

— Бүгин жаңа спектакль бар екен. Билет алып келдим, — деди.

Ишимнен сондай қуўандым, секирип кете жазладым. Сыр бермей:

— Бир өзиме ме? —деп сорадым. Марат жууап бериу орнына қызарды. Мен не қыларымды билмедим. Пердегул мениң екиленгенлигимди тусинди де:

— Марат, сен далада күте тур, Гүлзар хәзир кийинип изиңнен шығады, — деди.

Хайранман. Мениң ишиме кирип шыққандай, Пердегул жууап берди.

— Өзи күтә самсам жигит екен, — деп, Айзада гүрк етти.

— Неге? — деди Пердегул.

— Сен де самсамсаң, — деди Айзада оған, — Гүлзар ушын неге жууап бересең? Сен сездиң бе? Марат билетти Гүлзарға емес, маған әкелген. Маған айталмай Гүлзарды ғәрип хал көрип айтты. Жигитлердиң сүмлығына түсиниу керек, Оған усы жайдан бир қыз алып кетиу мәр.

Мен кетеримди де, кетпесимди де билмей хайран болып қалған едим. Пердегул үндеместен шкафтан мениң кийимлеримди шығарып "бол, кийин, кеш қаласыз" — деди. Оның буйрығы маған демеу болды. "Пай, Пердегул, пай" деуим менен шығып кеттим.

Ертелеу келиппиз.

Спектакльдиң басланыуын күтип театрдын алдында тур едик, тосыннан Айзада пайда болды. Ол иркилместен түп-түуры Маратқа келди. Шамамша, мени адам екен деп көзге де илип турған жоқ. Ашыуым келип Маратқа жақын ийинлесиңкиреп турдым.

— Марат, — деди Айзада нәйлаж, — еркексең ғой, мен билетсиз қалдым. Жаңа спектакльди көрмесем болмайды.

— Қарастырып көрейин, — деп Марат кассаға жууырып кетти. Айзада мениң менен тап жүз салыстырмақшы болғандай қапталыма келип, сумкасынан пәр желпиуишин шығарды. Ыссы болмаса да желпинди.

— Сен биреудиң бахытына қол суқпауың керек еди, — деди бир уақытта ол маған. — Жаман шапандай хәр кимниң ийнине асылыу нашар адамға жараспайды. Айтқанман саған: "Ғаз бенен ғарға жарыспас болар". Бизлер Марат екеуимиздин бурыннан байланысымыз бар, — деди.

Айзаданың бетине тикленип қарасам цилиндр төбесин сәл қыйсайтып, оймақтай аузын бир жағына бурып, мени унатпай ашыулы кейипте тур. "Марат, хәқыйқаттан да буған әкелген билетин өзине айтыуға батына алмай, мен оған әлипайымлық пенен қатнас жасағаным ушын, маған берген шығар" деген ой басыма сап етип, "мейли, ғаз, сен-ақ кир" деп, жатақханаға қайт қойдым. Артыма қарамадым. Аздан кейин биреудиң

изимнен жуўырып киятырғанын сездим. Бұрылмадым. Бир ўақытта ол алдыма өтип кеселеп турып алды. Бул Марат еди.

— Гүлзар, неге кеттиң? — деди ол халықлап.

Үндемедим.

— Жүр, Гүлзар, Айзадаға билет таба алмадым, Ол кетти. Мен кет дедим, — деди. Меники әнтек болған жоқ па деген қыял менен изиме айландым. Хәқыйқаттан да Айзада бир қырынлап, пилле белин бурраң-бурраң еткизип әстен кетип баратыр екен.

Театрдан қайтарсын Марат жатақханаға шекем бир аўыз сөйлемеди. Арасында аспанға қарайды. Ағып баратырған жулдызларды маған көрсетеди. Тереклердиң қысы менен түсип болмаған бирен-сараң жапырақлары, енди шығатуғын жапырақларға орын берип атырғандай, бәхәр самалы менен сытыр-сытыр түсип турыпты. Марат бул ритмли сытырлыға қулақ салып: "тыңла, Гүлзар, жапырақлардың үзилип түсиўинде әллеқандай музыкалылық бар сыяқлы"... дейди. Буннан басқа хештеңе демейди. Жатақханаға жақынлаған жерде хошласатуғын болдық. Қолымды берип едим, ушлап турып:

— Гүлзар, екеўимиз барғанда мениң анамның айтқаны есинде ме? — деди.

— Есимде, — дедим.

Ол азғана егленип:

— Бир китаптан оқып едим, адам биреўди жақсы көрип қалса, ол хәмме таманынан минсиз болып көринеди екен, — деди.

Мен оның гәпине сол ўақытта мәни бермесем де, жатақханаға келген соң ойландым. "Ол не айтпақшы болды? Ямаса көзиң ушын жатық болма дегиси келгени ме? Неликтен де, ақшамы менен уйқыламай ойланып шықтым, Азанда оны көриўге хәм пикирин гумилжи қылмай анық айтыўын сораўға уйғардым. Мениң бахытыма, азанда бизиң жатақхананың әйнеги алдынан институтқа баратырғанын керип қалдым, ириктим. Ойланбастан туп-туўры ойымдағыны сорадым.

— Сен оғада ашық кеўилли жақсы қызсаң, Гүлзар. Бир китаптан оқығаным бар: сырттын сұлыўлығы бир қараўға жақсы, жанның сұлыўлығы өмир сүриўге жақсы, — деди гәпинин ақырында. Буўынларым босасты. Маратты сүйип алажақ болып, өзимди зорға туттым. Жатақханаға келип, әйнектен сығаласам, ол қозысы қалған қойдай артына қайта-қайта қаранып гөлегөйлеп баратыр екен.

Усы минуттан баслап менде Маратқа деген басқаша сезим оянды. Бұл сезим дәслепки мұхаббет сезими болса керек. Себеби, ұсы сезимге берилсем, базда лейтенант Ембергеновты тынышсызландыратуғын мақсетим белгили ұақытларға есимнен шығады. Өзимди-өзим зорға бийлеп аламан да, лейтенантқа звонить етемен, я бараман. Ембергеновтың өзи бир районларда да болып қайтты. Еле дәрек жоқ. Бирақ ҳеш үмитсизленбеймен. Бұл жөнинде айтсам Ембергенов:

— Биз ҳәм үмитсиз емеспиз, — дейди.

Бир жола ол мени телефонға шақыртып, келип кет, деди. Жұуырып бардым. Лейтенанттың ұақты хош, буған мен де күүандым. Ол үндеместен ғана алдыма бир бет қағаз қойды. Қолдан жазылған хат. Көз жүўрттым, лейтенант Ембергеновтың атына жазылыпты. Жылдам оқыдым. Қанәет етпей және оқыдым. Қуўанғанымнан және оқыдым. Ақыры хаттың гүллән текстин ядлап алдым.

"Жолдас Ембергенов! Сиз излеген қарақалпақ солдаты менен әскерий госпитальда бирге болған едим. Аты Қосназар, фамилиясы Досназаров. Ол госпитальға бир қолынан жаралы болып келди. Операция исленип, билезиклигинен кесилди. Бийшара, үйине хат жаза алмай, көп қысылды. Русшаны да шала-шарпы биледи екен. Бир күни маған, сен үйиме хат жазып бер, достым, ойымды мынаў жигитлерге орысшалап айта алмайман. Хаялым қоңсы-қобаларға оқытар еди. Сениң тилиң жақын, түсинесең. Хаялым-хәм түсинеди, — деди. Армиядағы дослықтың орны бир басқа ғой, жаным менен жазайын, дедим. Ол дәслеп қалтасынан үш-төрт ески конверт шығарып, маған берип, оқыл көр, деди, Оқыдым, Үйинен келген хатлар екен. Гулбазар деген хаялының атынан жазылған бәри. Хатқа қарағанда жүдә татыў семья екен. Барлық хатта Гүлзар дегек жалсыз қызы хаққында айтыла берген еди. Гүлзардың күлгени, отырғаны, еңбеклегени, ғаз турғаны, ҳәр хатта бирим бирим жазылыпты. Ең соңғы хатта жалғыз қызы Гүлзардың тосыннан қайтыс болғаны хабар етилипти. Бұл хатты мен ишимнен оқыдым. Бирақ, ол хатларды әлле қашан оқып көрген, қайсы конвертте не хабар барын биледи екен. Қызы Гүлзардың қайтыс болғаны хаққындағы конвертти услағаннан-ақ ийеги кемсеңледі, бети жыбырласты. Бирақ көзине жас алмады. Руғы күшли адам екен. Хәмме хатлар менен танысып болған соң маған, енди жаз, достым, — деди. Жаза басладым. Ол маған айтып отырды. Бәлким, бираз сезлерин

умытқан шығарман. Ядымда қалғанлары мыналар: "Өмирлик қостарым Гүлбазар, сен өзиңди аздырып-тоздырма. Мен Гүлзардың орнына бир орыс қызын өлимнен аман алып қалдым. Алға илгерилеп баратыр едик. "С" аўылына жақын бир тоғайда аўдарылып атырған жүк машинасына дүс келдик. Иши толы бала-шағалар менен көмиўли минаға тап болыпты. Шамасы эвакуация қылынғанлар болса керек. Машинаның аўдарылғаны аздай, жарадарлардың қыбырлағаны болса белгисиз бир жерден немец снайпери атып түр еди. Олардың арасында шырқыраған бир бала даўысы еситилди. Бул бала даўысын сен жұмыстан кешиккенде Гүлзардың жылаған даўысына мезгеди, Жаным төзбей машинаға жуўырып-ақ бардым. Билмеймен, немец снайпери қалай аңғармағанын. Барсам бир жаслардың шамасындағы қыз өли анасының емшегине аўызын басып, аймалап атыр екен. Қушақлап алдым. Кейин бәстим. Машинадан он-он бес қәдемдей жылыслаган едим, душпан бомбардировшиги келип қалды, бомбалады. Әтирапымыз астан-кестен болды, Биз қызымыз екеўимиз топыраққа бел-бұйарлықтан көмилип қалыппыз. Жолдасларым ашып алды. Қарасам, бағанағы аўдарылған машина хәм қасындағы жарадарлар менен өликлердің бәри парша-парша болып кетипти, Хеш қайсысын таныў мүмкин емес. Түк қалмапты. Қызымның бетине үңилсем, бир көзинен қан тамып түр екен. Не қылғанын билмеймен. Аптечкаманнан пахта алып сүрттим, сийле менен таңдым. Бундай хәм беккем, шыдамлы жан болады екен! Бир жаслардың шамасында болыўына қарамай, түтиннен далаға шыққан ўақытта бир-еки шақалды. Қайтып жыламады. Сөйттип. сол қызды шинелиме орап, үш күн алып жүрдим. Нан шайнап бердим. Сондай шаққан қыз. Еңбеклейди, диземе асылып турады. Орыс аўлады жаслайынан шыныға ма, билмеймен. Ең баслысы, хеш нәрсени аўырсынбайды, көп жыламайды, өзим менен үйге алып қайтпақшы едим. Атакаға кететуғын болған соң командиримиз санчастьқа апарасаң, деп буйрық берди. Бул жерде командирдің буйрығы — закон. Қайтарып сөз айта алмайсаң. Илажсыз апардым. Билесең бе, атын Гүлзар деп қойдым, өзимиздің Гүлзардың атын қойдым, Гүлзар!

Госпитальдан жазылып шықсам, Гүлзарды тапсырған санчастьқа бараман. Келемен деп ескерткенмен. Гүлзарды қайтып беріўди сорайман. Алып қайтаман..."

...Мине, жолдас Ембергенов, мениң ядымдағылар. Сол Досназаров мен кеткекде эле госпитальда қалып еди. Соннан соңғы жағын билмедим. Бәлким, қайтқан шығар. Жасы мен көргенде қырықларда еди. Узын қара муртлары бар, ири геўдели, Геркулестей айбатлы жигит еди. Қарақалпақстанның өзнен излең, табылады. Ол пессимист жигитлерден емес еди. Сөзсиз тири. Ондайлар өлимге бас иймейди.

Сизге құрмет хәм сәлем, капитан Абдуллаев. Ташкент қаласы".

Хатты оқып болған соң қарақалпақ солдатты Досназаров, тоғай ишиндеги бир алаңлықта төрт дөңгелеги аспанға қарап қалған машина, қанға батқан жарадарлар, өликлер, өли, ана емшегин сорыған бөпе көз алдыма келди. Өзимди ири геўдели, ғайратлы солдаттың желкесінде көрдим.

— Әне, Гүлзар, сен ушын бир биз емес, пүткіл Өзбекстан қозғалаң тауып атыр...— деди лейтенант Ембергенов.— Енди табамыз. Өзбек капитаны иске анықлық киргизди.

— Тири ме екен? — дедим.

— Тири болыуы керек. Өлимге бас ийетуғын адам көринбейди, — деди.

Өзимди қанша тұтсам да соңғы гезде Маратты көриўге, үйине барыўға бәне излейтуғын дәрежеге түсип қалған едим. Ертеңине Маратқа келдим. Ол табаға картошка құуырып атыр екен. Барлық ўақыяны тез-тез баян еттим. Қуўаныштан кепкири қолынан түсип:

— "Сол "Қарақалпақ солдатты" мениң әкем болып шықпағаны қандай жақсы", — деп салды.

— Не ушын? — десем;

— Олай болғанда бизлерге неке түспес еди, — деди.

Мен оның бетине тиклендим, ол құлағына шекем қызарып тур. Бирақ мен оның отлы көзлерине узақ тиклене алмай, оның үстине еки құуаныш еркимди бийлеп, Маратқа жақын бара сала бетинен шорп еткизип сүйдим де, қаштым.

Далада Айзадаға жолықтым.

— Маратты көйлегиме бир ушы байланған сабақ етпесем, көресең, — деди маған. Изимнен Марат көринип еди, оған "Әй опасыз!" деди.

— Бул не дегениң, Айзада? Сениң менен екеуимиздиң арамызда бүйтип ашшыласқандай гәп болған жоқ еди ғой, — деди, Марат оған. Мен олардың гәплерин тыңлағым келмеди, жууырып кетип қалдым.

Жатақханаға келип Айзаданың сөзлерин Пердегүлге айттым.

— Қапа болма, достым, ол ғаз бенен кеште сөйлесеміз, — деди.

Айзада кешикти. Мен кешки сменадағы жұмысыма кеттім.

Таңның алдында келсем, Айзада менен Пердегүл балтамлап айтысып отыр екен. Шамасы, Айзада әллеқайдан хәзир келген құсайды.

— Сен бул мәрт қыздың зейнине тийме. Оның орнында сен усағанлар шашын тарай алмайды. Енди оның Маратқа мұхаббети барлық қайғысын ұмыттырсың, — дейди Пердегүл.

— Ол еле бир жигит пенен подручка алысып көрмей атырып мұхаббеттиң мәнисин не биледи? Тек нахал! Эзи барып жүрипти! — деди. Бундай гәплерге құлақ салыўды кәр етип көрген емеспен. Нервлерим, қызып:

— Айзада, билип қой, мұхаббет деген хәрре ұсап нектар излеў емес, — дедим.

— Мени хәрреге теңгердиң ғой-ә? Сени шаққаным шаққан. Эстетиканы бил, — деди ол.

— Асқынлама, ғаз. Тек пәрдиң сулыўлығы еле гөззаллық емес! — деди оған Пердегүл.

Айзада менен тарысыўдың пайдасыз екенин түсинип, кроватыма жатып, ұйқыладым.

Расында да Маратқа болған сезимим, өмиримнің ашшы тәреплерин ұмыттыра баслады. Сол ушын оның менен жийи-жийи ушырасатуғын болдым. Мениң емлеўханада исим болған күни ол изимнен келеди. Пол жуўысады. Исти тез тамамласақ бирге сөйлесип отырамыз.

Усылайынша сменалы жұмыс күнимнің биринде екеўимиз асығыс пол жуўып, узын дәлизди питкерген едик. Сол түни дежурный врач Айшагүл апай қасымызға келип:

— Бир жаққа бармақшымединциз? — деп сорады, күле шырайланып.

Марат маған, мен Маратқа қарадым.

— Мейли, қыдыра қойыңлар. Қалған жағын басқа санитаркаға тапсыра турарман, — деди.

Бул ғамхорлығы ушын Айшагүл апайға екеўимиз теңнен рахмет айттық, қуўанысып кеттик. Қызкеткеннің бойында суў жағалап жүрдик. Құлласы, сол жүристен түнги саат екиде Мараттикине айланып келдик. Ол қоныўға мирәт қылды. Не қыларымды билмей, азмаз ойландым, көз алдыма Айзада ғаз келди. "Қанар" хаялдың" ... "жигит қәлемейди" дегени

есиме түсти. Оның үстине Мараттын ұсынысын орынламай маған қиянеттей сезилип қонып қалдым.

Ара-тура киноға я жаңа спектакльге барыу үшін пулы аз болғанлықтан Марат маған мирәт ете алмайтуғын еди. Бирақ барғысы келетуғынын түсинемен. Сол үшін гейде мен мирәт етип, билеттиң пулын өзим төлер едим.

Ол мениң ҳәрекетлериме қысынады екен. Жаңа оқыу жылы басланған соң онша мәниси болмай:

— Гүлзар, мен Бухара-Урал газ трассасына кетким келип жүр, — деди.

Еле ҳеш жерде ҳештеңе жоқ, "мениң пулым бар, оқый бер" деп қалай айтарсаң.

— Өзиң билесең, — дедим. Усындай жууап алыуы мәттал, ертеңине, жұмыс кийимлер кийип, арқасына мешок арқалан бизиң жатақханаға киятырғанында жолда жолығыстық.

— Гүлзар, жүдә жақсы болды, хошласыуға саған киятыр едим. Енди кеткеним, — деди. Бирге жүрдик. Ол рабочийлар әкететуғын машина менен келисип те қойған екен. Марат миниуден машина жөнеди.

Машина толы рабочийлар арасында ол көринбей кеткенше қол былғап кетти. Бундай жағдайда аўзыңа сөз, басыңа ақыл келмейди екен. Турған жеримде қатып қалыппан: лалман. Тилимди, жүрегимди суўырып өзи менен әкеткендей.

Әллен ўақытта өзиме келсем, көз жасым, бетимди жуўып кетипти. Өткен-кеткенлердиң биреуи болмаса биреуи көз жасымды көрмесин деп жатақханаға бұрылдым. Жайда ҳеш ким жоқ екен. Жылағым келип баратыр, Кешке шекем жыладым. Бойым жеңил тартсын деп көп нәрсени еслеп жыладым. Шаршап уйқылап қалыппан. Көзимди ашсам жұмысқа кететуғын ўақыт өтип кетипти. Өмир ғалма-ғалын қоя бериң сирә, апалақлап жүрип қайтадан кийиндим, бетимди жуўдым. Жұмысқа кеттим. Барсам мениң орнымда Пердегүл пол жуўып атыр. Сондай киши пейил қыз.

— Ояндың ба, достым? — дейди.

— Қайта бер, — десем де қайтпады. Азанға шекем бирге болды. Мени қайтып жылатпады.

Деген менен Мараттың кеткенине кеўлим исенбейди. Ашыўландырып көриу үшін кетип, қайтып келип жайында мени күтнп отырғандай. Излеп бараман. Есиги қулыплы. Қоңсыларынан сораймаи.

— Үйлениўдиң ғамында кетсе керек, — деседи.

Бул хабар биресе қуўантады, биресе қорқытады. Мен ушын несине ғамланыў керек? Ким оннан дүнья-мал талап етеди? Жүрек жүрек излейди! Маған тек жүреги керек, болғаны.

Мараттың кеткенин Айзада еситпеген шығар деп едим, үйине барып қоңсыларынан сорап-билген қусайды.

— Марат тек эстетичный жигит емес, ата-бабаның жолы деп мениң әке-шешем қалың сораптуғынын билген, — деп келди. "Егерде, достың зейнине тийсе жыла, душпаның зейниңе тийсе күл" деген гәп бар. Айзада пәмсизлик етип мениң муҳаббетиме душпан болған екен, не болса да сыр бермейин деген ой менен:

— Ол қалың малға сатылатуғын сендей ғаўқыйған пәрди алмайды, — деп, кулдим. Айзаданың өзи усап шақалақлап кулдим. Ол шыдамай шығып кетти. Ырасын айтыў керек, Айзада соннан баслап мениң менен бәсекелеспеди.

Соның арасында жатақханамызға Айшагүл апай келди. Өрре-өрре турдық. Мараттың кетип қалғанын еситип келипти. Әңгимелестик, ол мени нәсиятлады. "Айтып кеткен болса келеди" деп исендирди. Кетерде мениң гулли көзиме операция қылдырып, орнына әйнектен жасалмалы көз салдырыўды кеңес етти.

— Ойланып көр, сиңлим. Ҳеш қыйын операция емес. Көз докторлары менен келисип келдим, — деди.

Ол кеткеннен ойландым. Айнаға қарадым. Мараттың "жанның сулыўлығы өмир сүриўге, сыртқы сулыўлық бир көриўге..." дегенин қайта-қайта тәкирарладым. Ақыры операцияға ыразы болдым. Ертеңине Айшагүл апаның алдына бардым. Ол мени көз емлеўханасына орналастырды. Бул дәўир студентлердиң пахта териўге кететуғын ўақтына сәйкес келди. Пердегүллер пахтаға кетти. Мен емлеўханада қалдым.

Йизмнен Айшагүл апай хабар алып турды. Операция күтә жақсы болып шықты. Емлеўханадан шыққаннан кейин бир қуўайдым. Қайта-қайта айнаға қарағым келди. Көрикленип кеткендеймен.

"Жасалма жол менен болса да көздиң мини дузелди. Енди жүрек жарасы дузелсе екен", деймен. Оның үстине, бурын менде жүрек жарасы биреў еди, енди екеў болды: Досназаров хәм Марат!

Қыста жергиликли советлерге сайлаўларға таярлық басланды. Бул жоқ излеўге жақсы нәрсе екен. Өз атымды, фамилиямды көриўге барғанымда,

алфавит бойынша жазылған дизимди көріп барлық досназаровларды көширіп жазып алдым. Айшагүл апай агитпункттиң баслығы еди. Мениң жұмысым көп болғаны үшін агитаторлықтан азат етип қойған еди. Ұақыт табаман деп агитаторлықты өзим сорап алып, бәне менен бизиң сайлау участкасындағы барлық досназаровлардын үйлерине кирип шықтым.

Қарақалпақта, өзиңізге белгили, улдың аты әкесиниң атына, қыздын аты анасының атына қосықтай ұйқас қойылады. Досназаров Қосназар дегенлер көп ұшырасты. Басқа сайлау участкаларына барын та сайлаушылардың дизимин көріп, шама менен 1900-1910 жылы туылған барлық досназаровлардың атларын, адреслерин жазып алып лейтенант Ембергеновқа апарып берип жүрдим. Пердегул де солай иследи. Хәттеки күрслас студентлерден ким агитатор болса бәри солай иследи. Хәмме жәрдемге шықты. Бирақ мениң Досназаровым Нөкистен табылмады.

Мен хәр барғанда лейтенант Ембергенов күтә қысынады.

— Сайлаудың бәнеси менен бул иске көп адам араластырдық, — дейди. Илаж қанша, қайтаман.

Енди неликтен де денсаулығым бурынғыдай емес усаған. Аяқларым тас байлап қойғандай, жүргим келмейди. Тамаққа иштейим кемиди. Аздым. Бирақ оқыудан қалмадым, жұмыстан да қалмадым. Азып кеткеним үшін Айшагүл апай кабинетине шақырып алып столға жатқарып ойер-буйеримди көрди. Изинде:

— Ғұмшалапсаң, синлим — деди.

Хәулыққанымнан бийықтыяр:

— Марат! — дедим.

— Қорықпа, — деди Айшагүл апа, — ол еле хат жазбады ма?

— Ол шалағай жигит сияқлы емес еди, хатлар ғабырысып жүрген шығар, синлим, өзинди алдырма, адресин таптырып өзим хат жазып көремен, — деди.

Ойланып қарасам хәрким ығыма жығылып кеулимди алған сайын жүдә нәзик көкирек, жылайман болып баратырғандайман, Өз бахтымды өзим қррғап қалыу былай тұрсын, көз жас пенен адамларда аяныш түүдырыушы биреуге айланғанман. "Қарақалпақ солдатты" үшін сонша адамларды истен қалдырғаным аздай, Маратты таптырыу үшін Айшагүл апайды истен қалдырайын деп турман. Айшагүл апайдың айтқанына келсе не жақсы, қелмесе оны нақолай жағдайда қалдырмайман ба. "Жоқ, Маратты өзим излеп тауып алыуым тийис" деген жуўмаққа келдим. Бул

пикиримди Пердегүл де қуўатлады. Хәтте мен айланып келгенше емләўханада жоқлығымды билдирмей, орныма ислеп жүретуғын да болды.

Бухара-Урал газ трассасы жөнінде билетуғын мәкемелерден сорап алып, енди кетейин деп атыр едим. Есик тықылдады. Аштым. Милиционер шофер екен.

— Жолдас Қарақалпақова, лейтенант Ембергенов сизди әкелиўге жиберген еди, — деди.

Бирге шықтық.

Лейтенант бурынғысынша ушып түргелип, "кел, Гүлзар, отыр" деп жалбырақлаған менен, шырайы кеўилсизлеў көринди. Көзлеринде, қыймылында әлле қандай сыр билинеди. Жаман хабар айтып салмағай деп бир қысым болып отырдым, асықтырмадым.

— Гүлзар, — деди ол әстен ғана күтә кеўилсиз даўыс пенен. — Досназаров табылды, бирақ...

— Неге "бирақ" дейсиз? Тири ме? — дедим хәўлығып. Ол, асықтастан:

— Сениң ықласың хәм бахытың ушын ол кисини бундай дәрежеде күтпеген едик. Тағдир соған әкелген. Зыяны жоқ, биз ўазыйпамызды орынладық, — деп даўам етти.

— Жолдас лейтенант, тезирек айтыңызшы ақыры, тири ме өзи?! — дедим шыдамай.

— Тири. Бирақ қостары Гүлбазар былтыр қайтыс болыпты. Жалғыз қалған екен. Инвалидлер үйинен таптық, — деди.

— Тири болса болғаны. Мен оны қашан көрсем болады? — дедим.

— Қәлеген ўақтыңда көрсең болады. Сен туўралы өзине айттым. "Гүлзар деп ат қойса да сол аттың анық жазылған, жазылмағанын билмейди екен. "Көрсеңиз, таныр ма едиңиз?" деп сорадым. "Бәлким, танырман. Көзине ақ түсиў қәўпи бар еди, жаўырныңда да тыртық бар шығар, себеби, бомба түскенде осколка жырып кеткеп еди деди. Айт, жаўырныңда тыртық бар ма? — деп сорады Ембергенов.

Рас деўдиң орнына мақуллап күлдим.

— Қутлықлайман, — деди ол енди қолымды қысып, — Гүлзар, расын айтыўым керек. Ол киси сени көриўге хәўес, бирақ "аға" деп излеп келипти деп едим, көзине жас келди. Шамамша, инанбаса керек.

Лейтенант Ембергеновтың бул хабарынан кейин Досназаровты "аға" деп айтыў ойым және күшейди. Көргенше тақатсызландым. Инвалидлер

үйиниң адресин сорап, ҳазир кетким келетуғынын билдирип едим. Ембергенов дежурныйға звонить етип, машина ҳазирлейин өтинди.

Вестюбилге келсек мени әкелген белбеўли "Победа" күтип тур екен. Асыққанымнан жатақханаға қайырылып кетейин деп те айтпаппан.

Лейтенант маған, жол бойынша ағам ҳаққында қысқаша айтып берди: Ол бала болып қолтығына китап қыспаған. Ересегинде ликбезге қатнап ҳәриплер таныған, болғаны. Шала саўатлылығы ушын колхозда звено баслығынан жоқары өрлемеген. Шынжырма-шынжыр киятырған дийханның әўлады. Қостары Гүлбазар урыс гезинде орнына звеносын басқарып қалып, жалғыз қызы Гүлзарды өзи менен әкетип пахтаның ишинде отырғызып жұмыс ислейди екеи. Бир ақшамы пахта суўғарып жүргенде жыққын жығып, жән-жақтан жәрдем келип үлгеремен дегенше жыққынди байлаўдың ҳәлекшилиги менен ана бийшара қызын естен шығарады. Қыз ғарқ болады. Сол сапары туни менен суўда турғанына қызының зарпы қосылып бийшара ана кеселге шатылады. Өзи келген соң талай докторға қатнатады. Нөкис тўёе Ташкентке де апарған. Шыпасы табылмаған... Қостары өлип рузгершилиги бузылған соң қонсы-қобалары, дос-яранлары жеккелинип билдирмеўге тырысады, Үйлерине шақырады. Той-жыйыннан қалдырмайды. Бирақ өзи "мени сыйлайды" деп өзгелерге өңменин арта берийди жақтырмайтуғын адам екен. Бир күни индомға кетипти.

— Бәринен де, иним, адамға түн өткерий қыйын, екен, — депти лейтенантқа. — Пүткил өмириң көз алдыңа келеди. Өмирде қайсы қәдемнің қалай тасланғанын еслейсең... Қайтадан рузгершиликке талапланыўға жас өтип кетти. Бирақ перзентсиз екенмен деген ой келген жоқ, неликтен де кеўлим бәрха жақсылық күтер еди...— деди.

Оннан сайын көкирегим алып ушады.. "Көргеннен "аға, аға!" деўим керек дегеннен басқа ой келмейди маған...

Инвалидлер үйине жақынлағанда кереге көз қорғаншаны жағалап жүрген қара малақайлы, ақ сақаллы адам көринди. Машинаны таныған болса керек, бизге қарсы қарап қәдемлерин кеңнен таслап келе берди. Серлеймен. Личное деломда қабыллаўшының ҳәм Ташкентли капитан Абдуллаевтың жазғанындай. Ири, Геркулестей бир адам. Тек сақал-мурты ақ. Еле бели бүгилмеген. Мениң көкирегим алып ушып оннан көз алмай киятырғанумды анғарып Ембергенов "анаў киятырған өзи" деди. Машина "ғыйық" етип иркилди. Апыр-топыр түстим. Ол мениң бетиме қарап турды

да, кең қушағын бүркіттин қанатларындай жайып бирден маған үмтылды. Бийшара, жабығып қалыпты. Өсик сақаллы бетин бетиме басады, ийеклери дирилдеп, маңлайымнан қайта-қайта сүйеди. Көзлерине исенбей, қушағын жаздырып тұрып, маған сығаланады, дир-дир етип және қушақлайды. Ыссы көз жасларын кесик билеги менен сыпырып бауырына қысады. Хәзир тил жеткерийүим қыйын, мен көкиреги қуяш бул адамның перзентке деген ҳадал мийирин, сөнбес мұхаббетин сездим, "Аға, жылама, мен саған келдим" дедим. Ой, ол усы минутларда қандай болды деңиз. Өкирип жылады...

Усы қәлипте қанша ўақыт тұрғанымызды билмеймен. Ембергенов пенен шоферы бизлерди еле күтип тұр екен. Олардың да көздери ләм. Этирапымызға көп адамлар жыйналып қалыпты. Олар бирим-бирим ағамды қутлықлады, мени қутлықлады, буннан соң хәмме адамлар менен изге қайтып инвалидлер үйиниң директорына бардық. Ағамды бул жерден биротала әкетиўге рухсат алдым.

Сол күни Нөкиске қайттық... Лейтенант жолда мениң енди не ойларым барлығын сорады.

— Ағам менен бирге боламан. Жатақханадан, шығаман. Жай излеймен, — дедим. Ағам сөз таба алмайды, тек ийеги кемсеңлейди, көзинен жас келеди. Басымды өзине тартып көкирегине басады, маңлайымнан сүйеди.

— Сизлер ушын горисполкомға қағаз жазаман, соған дейин бизиң бир бөлмени босатып берермиз, — деди Ембергенов.

— Берекет тап, иним, мың жаса, бала-шағаңның рәхәтин көр. Мың-мың алғыс, иним, — деди ағам оған.

— Капитан Абдуллаевқа өзиңиз алғыс айтып хат жазарсыз. Тийкарынан Сизди табыўды аңсатластырған сол. Есиңизде ме, госпитальда оған хат жаздырғансыз? — деди Ембергенов ағама. Ағам азмаз ойланып:

— Хә, жаңа есиме түсти, ол киси бир қараған адамға аўыр, көзге сұйық көринген менен, кутә кеўилли, ҳақыйқаттың адамы еди, ақыллы еди. Сөйлесе, палатамыз тўе госпитальдағылардың бәри жыйналып тыңлар еди. Берекет тапсын! — деди.

Алды менен жатақханаға келдик. Ағамды Пердегүллер менен таныстырдым. Қутлықлады. Демниң арасында хәмме еситип қалыпты. Мұғаллимлерге шекем жыйналып, ағам екеўимизди гезекпе-гезек қутлықлады.

Ағамның пенсиясынан жыйнаған пулы бар екен. Мениң де санитаркалық жұмыстан ағыстырып жүрген пулларым бар еди, той жасадық. Мектеплес досларым, муғаллимлерим келди. Ағам туғылып өскен ағылға хабар жиберилди. Жақын дос-яранлары келди.

Берекет тапқыр Ембергенов өзлери азмаз қысылып, бир бөлмесин босатып берди.

— Әдетте, қарақалпақта еркеклер тамақ писирийге шорқақ келеди. Мениң ағам көп қаттылық басына түсип, бәрине шебер болған екен. Мен оқыудан келгенше бир қоллап жүрип-ақ тамақ писирип қояды. Кешиксем, алдымнан шығады. "Пенсиям хәм сениң студентлик степендияң күн көриске жетеди, қызым", — деп мени, санитаркалық жұмыстан босатып алды.

Мен енди өзимди қанша бахытлы сезсем, ағам өзин оннан да зор бахытлы сезеди. Кеште де зерикпеймиз. Ол маған ертек айтып береди, ертек пенен уйқылатады ямаса мен оған китап оқып беремен. Өмиринше китап оқып көрмеген адам сонша зейин салып тыңлайды, оның ықласына бола мен көзим уйқыға кеткенше дағыслап оқыйман.

Бирақ ол мени зериктирмеуі ушын ертеклер айтып бергени болмаса, күтә кем сөзли. Өзи хаққында көп сөйлеуді, өмирге шағынғанды жек көреді. Урыстан жарадар болып қайтысын мени алып қайтыу ушын қыдырғаны тууралы бир жола қысқа ғана айтып берди. Госпитальдан шыққан соң мени тапсырып кеткен санчастьты излейди, Урыстың тәрезиси ағып, бизиң әскерлер алға илгерилеп баратырғанда, санчасть орнында тура ма, өзгерип кетипти. Көп санчастьларға барып сорастырады. Таба алмайды. Өзи албырап жүрип, мени қабыл еткен санчастьтың номерин сорау есине келмеген екен. Бир жерде тура береді деп ойлапты.

Мен оның жан тарларын шертким келмейди. Сонлықтан пәтиұасыз сораулар менен өткен күнлерин есине салмағанды мақул көремен... Онысыз да мен ушын жаны пидә.

Ағамның қуұанышы менен Маратты излеу ойымды изге қалдырдым. Бирақ шыдамайман. Китап оқысам, хәр қатары — "Марат-Марат..." болып оқылады. Уйқым каша баслады. Ағам бәрин бақлап, бәрин сезеди екен. Бир күни ол:

— Маған шынын айт, қызым, уялма. Ол үйленген жигит емес пе еди? — деди.

Марат жөниндеги бар шынлықты айттым.

— Қапа болма, қызым. Қарақалпақтың көп жигитлерине алды менен үй-жай сазлап, оннан соң қыз алатуғын әдет. Бир-еки күн күтейик. Егер бир дәреге шықпаса өзим изинен барып, еркеклерше сөйлесемен. Зейниңе тийип табжылып көрсинши, — деди.

— Бир врачымыз оған хат жазбақшы еди, — деп едим.

— Басқалар тоқтап тұрсын. Семьямыздың тағдирин әдеп өзлеримиз шешемиз. Күшимиз жетпей баратырса көрермиз, — деди.

Соннан кейин ол келеси күни, азан менен кийинип, Бухара-Урал газ трассасына кетти.

Көп ұзамай ағам Марат пенен келди, оның болжауы рас екен. Марат таза үйимізге ғарежет топлапты...

* * *

Әзийз оқыұшым, ұсылайынша, Гүлзар Қарақалпақованың әңгимеси тамам болды.

Мен олар менен быйылғы жаздың бир дем алыс күнинде, паркте, тосаттан ушырасып қалдым. Азғана тұрып хал-жағдай сорастық. Әлле қашан Нөкис Черемучкасынан жай алған. Марат институтын питкерипти. Гүлзар көп өзгермеген. Тек көзлериниң әтирапына шамалы жыйрық түсипти. Талай-талай түнлерде ұйқысын бөлген қайғы-қәсирет, әлбетте, бундай из қалдырса тәәжип емес.

Хәзир олардың семьясы бес жан болған; егиз ұл-қыз туұылыпты. Хәммеси бирге бағқа сейил етиўге шыққан екен.

Қосназар ғаррыға ақлық ұл-қызы бизиң менен сөйлесиўге мүмкиншилик бермей, еки шалғайынан тартып, айланба карусельге қарай әкетти. Ол ақлықлары менен үн қосысып, бахытлы күлки менен шапқыласып баратыр еди.

— Ойнап баратырғанына қараң, үшеўиниң де характерлери сәйкес, үшеўи де бала. Хәзир үшеўи бир атқа жайлспаса, ҳеш қайсысы минип айланбайды, — деди Гүлзар да даўысынан қуұаныш толқынланып...

Қуұан, басқаны да қуұант, рус қызы Гүлзар!